

1.2 Особливість поняття «інформація» як виробничого ресурсу підприємства

В умовах відродження діяльності промислових підприємств особливо актуальною постає проблема раціонального розподілу та використання коштів у ресурсах підприємства, де ресурс – «запаси чого-небудь, які можна використати в разі необхідності (грошові цінності, джерела чого-небудь)» [1].

У зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу, стрімкою глобалізацією та поширенням міжнародного розподілу праці, розвитком інформаційних технологій та поширенням використання мережі інтернет як певного джерела знань та обміну досвідом рис стратегічного ресурсу для підприємств будь-якої галузі зараз набуває інформація. Вона стає і споживчим товаром, і сировиною для її користувачів одночасно. І надалі при переході економіки до постіндустріального (інформаційного) етапу її роль буде усе більше зростати, адже вже зараз (навіть у порівнянні з 90-ми роками ХХ століття) значно збільшився обсяг інформації, що використовується на будь-якому підприємстві.

У класичному розумінні інформація (від лат. *informatio* – роз'яснення, виклад) – це відомості, передані людьми усним, письмовим або іншим способом, а також сам процес передачі або одержання цих відомостей [2]. Однак в економічному трактуванні інформація – це відомості про суспільні процеси виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних благ [3]. Інформація на підприємстві «звичайно розглядається як набір даних, зібраних і систематизованих у придатну для використання форму, що здатні накопичуватися, розподілятися, оновлюватися» [4]. Проте «... тільки ті дані є для споживача інформацією, які сприйняті ним, зрозумілі йому й, нарешті, корисні, хоча б потенційно, для рішення якогось завдання або проблеми» [5].

А звідси «інформаційні ресурси – це такі продукти або послуги, які призначені їх виробником для передачі знань в максимально доступній для потенційного користувача формі» [6], адже вони мають ті ж самі властивості, як і інші ресурси підприємств:

- є обмеженими, оскільки на їх виробництво та використання витрачаються матеріально-енергетичні, трудові та фінансові ресурси;
- мають певний життєвий цикл, оскільки інформація має властивість “застарівати” через невеликий проміжок часу;
- можуть транспортуватися за допомогою носіїв;
- одиниця інформації, яка є логічно закінченою, коштує певну суму у грошовому виразі.

До складу інформаційних ресурсів підприємства традиційно відносять науково-технічну інформацію, що сприяє розв'язанню завдань на всіх етапах створення виробу: наукові документи, винаходи, програмне забезпечення, бази даних тощо. В останні роки

все більше цінною для підприємства також стає економічна інформація, яка використовується його маркетологами (конкурентоспроможність виробу, сегмент ринку, тенденції його розвитку) і менеджерами (структура організації, комунікації, стан колективу, ефективність керівництва тощо). На придбання та створення таких інформаційних ресурсів витрачаються значні кошти, а тому вона стає як предметом захисту, так і водночас – предметом економічної розвідки з боку підприємств-конкурентів, оскільки сприяє їх більш вдалому поведженню на ринку, можливості отримати конкурентні переваги [7].

Якщо в попередні роки вважалося, що «інформація як організаційний ресурс існує лише у вигляді певних наукових знань, результатів науково-дослідницьких і проектно-конструкторських робіт, узагальнених показників, нормативів, норм, рекомендацій, результатів конкретних соціологічних досліджень» [4], то зараз цей перелік суттєво збільшився. Адже саме інформація про зміну політичної, соціальної, економічної й екологічної ситуації, ринків підприємства, науково-технічна й технологічна інформація, фінансова, виробнича, кадрова, закупівельно-збутова та інша маркетингова інформація, know-how, нове в методах організації й управління бізнесом дозволяють підприємству адекватно реагувати на будь-які зміни зовнішнього та навіть внутрішнього середовища бізнесу, ефективно організовувати та здійснювати свою господарську діяльність. Узагальнити всі складники інформаційних ресурсів для підприємства можна за [8]: «інформаційним ресурсом ... є сукупність знань, документарних, речових відомостей і даних, потрібних і достатніх для створення ... виробу на рівні конкурентоздатності, що забезпечує його реалізацію на ринку».

Але на відміну від інших виробничих ресурсів інформаційним властиві і специфічні властивості (табл. 1.2) [4,8, 9, 10] :

Найважливішою рисою інформаційних ресурсів та головною відмінністю від решти ресурсів підприємства є їх невитратність. Адже «за умови правильного використання інформації... накопичені дані не витрачаються» [8], тобто кількість інформації у виробника не зменшується при її обміні або передачі іншому підприємству (особі) [10].

Також слід визначити ще дві специфічних властивості, які є взаємопов'язані – потенційна ефективність і багаторазовість використання (тиражованість) [9].

Таблиця 1.2 – Риси інформаційних ресурсів підприємства

Риси, подібні до інших ресурсів підприємства	Унікальні риси інформаційних ресурсів
змістовність	невитратність
необхідність використання для досягнення цілей підприємства	важка контрольованість обсягу (здатність до збільшення або розподілення)
обмеженість	потенційна ефективність
вартість (ціна)	тиражованість (багаторазовість використання без додаткових витрат)
можливість передачі (транспортування)	неможливість існування без матеріального носія (або людини)
збільшення вартості продукції через використання ресурсу	синергізм (можливість використання у комбінації з іншою інформацією або іншими ресурсами для досягнення інших цілей)
життєвий цикл (можливість застарівання)	унікальність
здатність накопичуватися, зберігатися і перетворюватися в ході діяльності підприємства	оперативність (тобто її мобільність і своєчасність)

Так, потенційна ефективність сировини зменшується в міру її використання, потенційна ефективність створюваних технічних засобів має межу, обумовлену їх терміном служби тощо. А потенційна ефективність інформаційних ресурсів не зникає, навіть після багаторазового використання однієї і тієї ж інформації, оскільки зменшення її ефективності може бути пов'язано тільки з її моральним старінням [11].

З цього витікає інша принципова особливість інформації – її тиражованість. Для накопичення підприємством матеріальних здобутків в умовах сучасного виробництва труднощі (час і зусилля) виготовлення одного екземпляра товару виробником набагато менші, ніж труднощі копіювання (за зразком) споживачем (конкурентом). На відміну від матеріальних ресурсів (видобуток сировини, виробництво продукції) при тиражуванні інформації розумова праця на її створення більше не витрачається, а фізична праця, що витрачається на розмноження інформації, незначна і нею,

як правило, можна знехтувати при оцінці ефективності використання інформації. Тобто саме створення інформації несе набагато більше труднощів, ніж витрати на її копіювання. Тому в законодавстві більшості країн світу, в тому числі і України, право власності на інформацію – це виключне право певного суб'єкта на копіювання (тиражування) і поширення (продаж) предметних носіїв інформації [5]. Тобто покупець в акті обміну на інформаційному ринку купує не право на копіювання інформації (право на її подальший продаж), і навіть не носій, а лише право користування цією інформацією, а може і лише впродовж обмеженого терміну (наприклад, обмеження кількості прав показу кінострічки у кінотеатрі).

Така властивість інформації як її проста тиражованість народжує ще одну потенційну загрозу у вигляді можливого витoku інформації з підприємства. Витік інформації, як правило, спричиняє значні негативні наслідки для підприємства: він може значно змінити його репутацію в очах партнерів, заподіяти йому значного морального або фінансового збитку, призвести до конфлікту з державними органами, поставити в залежність від кримінальних структур, стати причиною (або наслідком) рейдерської атаки тощо. Сама ж інформація, продана вона або викрадена конкурентом, залишається у володінні першоджерела, міняється лише ситуація на ринку [7, 9].

Проблемою інформаційного забезпечення діяльності підприємства в умовах сучасного господарювання є те, що інформація швидко застаріває і знецінюється. Так, дані, які стосуються виготовлення товару у високотехнологічних галузях з високою конкуренцією, є актуальними лише впродовж одного операційного циклу. В умовах активного розвитку наукомістких галузей виробництва процес знецінення інформації стає більш швидким, оскільки "у самій продукції (як у товарі) втілена вартість, виражена суспільно необхідним часом на її виробництво, в умовах інформатизації суспільно необхідний час суттєво залежить від нових знань про виробництво" [8]. Безпосередньо інформація не виявляє себе матеріально в складі виробленого товару, але без неї його виробництво було б неможливим. Фактичне споживання інформаційних ресурсів припадає на сферу виробництва, а відтворення – на сферу обігу, що споріднює їх навіть із оборотними коштами, в протилежності необоротним, до яких вони зараз відносяться у фінансовій звітності.

В сучасних економічних умовах саме інформація консолідує кругообіг капіталу підприємства – вона зменшує ентропію у діяльності організації. Але через економічну недооціненість цієї категорії помилково відбувається заниження її ролі.

Нові ринкові умови господарювання характеризуються тим, що інформація не є стабільним елементом. Через її поширення вона швидко застаріває і знецінюється. Так, дані про технологію виготовлення товару є актуальними тільки впродовж одного виробничого циклу, а в у високотехнологічних галузях з великою конкуренцією і того менше. При цьому в умовах інформатизації суспільства процес знецінення інформації стає більш швидким. Таким чином, за своєю суттю така інформація належить скоріше до оборотного капіталу. Елементами оборотного капіталу можуть вважатися такі інформаційні ресурси, як "джерела науково-технічної інформації, що сприяють найрізноманітнішому задоволенню інформаційних потреб при розв'язанні завдань на всіх етапах створення виробу" [12]. Безумовно не вся інформація може однозначно належати до оборотного капіталу. Але з часом інформація стає головним запасом у діяльності підприємства, і її вартість складає до 60 % у вартості товару [11]. Безпосередньо інформація ніяк не проявляє себе у складі виробленого товару. Але без неї виробництво цього товару було б неможливим. Осторонь розглянутої проблеми залишаються питання нерівнозначності за часом витрат коштів на придбання інформаційних ресурсів та прямого використання цих ресурсів. Адже використання коштів на інформацію відбувається у сфері обігу. Тому, як і трудові ресурси, інформаційні ресурси приймають участь у загальному обігу оборотного капіталу опосередковано у вигляді обігу грошових фондів, що витрачаються на цей ресурс [13]. А безпосереднє використання інформації та робочої сили здійснюється під час виробничого процесу.

На жаль, визначити точну питому вагу витрат підприємства на інформацію у структурі оборотного капіталу за сучасною фінансовою звітністю майже неможливо, адже її сутність не спрямована на висвітлення використання капіталу, особливо у сфері обігу. Тому дослідження інформаційних потреб на підприємстві на сьогодні може здійснюватися лише на основі імовірно-статистичних методів, які не гарантують точних результатів.

Серед науковців немає єдності щодо визначення головних критеріїв, на яких повинна ґрунтуватися вартість інформації. Так, вартість інформації можна визначати по вартості праці, покладеної на її виготовлення та тиражування [14]. Але слід зауважити, що чим більш тиражованою є інформація (чим більше в неї вклали трудових ресурсів), тим вона є менш вартісною. Прив'язка вартості інформації до вартості носія також не має економічного сенсу через можливість розповсюдження інформації віртуальними засобами (без носія), наприклад, через мережу Інтернет. Тому, більш прагматичною, на наш погляд, є оцінка вартості інформації через її необхідність. Адже інформація є обмеженим ресурсом [10], і саме наскільки вона є обмеженою до розповсюдження, настільки вона є вартісною.

При різноманітні видів і форм інформаційних ресурсів проблема їхньої оцінки здається практично нерозв'язною. На жаль, на сучасних підприємствах ще не вироблено єдиних принципів щодо економічної оцінки та управління інформаційними потоками. Адже принципи, властиві оцінці матеріальних ресурсів (за собівартістю, за аналогами тощо), при оцінці інформації не спрацьовують [7].

При визначенні інформаційної ефективності часто доводиться зіштовхуватися з показниками, які важко врахувати в конкретних одиницях виміру. Можливим спрощенням оцінки ефективності є створення класифікаційних таблиць, у яких кожному з показників ефективності відповідає певне число точок (балів). Бальна оцінка може зіграти важливу роль при зіставленні функціональної ефективності різних систем [15].

При оцінці ефективності використання інформації також варто мати на увазі ще одну її принципову особливість: створювані інформаційні масиви тільки тоді стають дійсно інформацією, а відповідно й інформаційними ресурсами, коли вони «знаходять» свого користувача, якому представляється інформація саме в той час, коли вона йому потрібна для прийняття конструкторських, технологічних або управлінських рішень [11]. Це пов'язано з тим, що отримання інформації із запізненням (внаслідок її застарівання) призводить до зниження практичної корисності пропорційно терміну затримки [15]. Таке падіння цінності інформації із часом може бути обумовлене трьома причинами:

- 1) у зв'язку з появою нової інформації, що включає певну частину даної (або, навпаки, спростовує основний її зміст);

2) у зв'язку зі зміною потреби в інформації;

3) у зв'язку з тим, що витрачена у процесі попередніх етапів наукового дослідження жива й упредметнена праця тривалий час не дає підприємству корисного ефекту. Він може бути отриманий протягом наступного періоду виробничого використання інформації.

Таким чином, саме час (або певний його вимір) може стати комплексним показником для оцінки інформаційної ефективності. Фактор часу як економічна категорія висвітлений досить повно у вітчизняній літературі й може бути використаний для практичних розрахунків економічної ефективності використання інформації [15].

Суть у тому, що інформація – теж обмежений ресурс: на її вироблення й використання затрачуються матеріальні, трудові й фінансові ресурси, але витрати енергії й речовини (фізичної роботи) у системі на вироблення даної кількості інформаційного ресурсу в цілому менше тієї економії матеріально-енергетичних ресурсів, що досягається в системі даною кількістю інформації за рахунок зменшення невизначеності й вибору кращих шляхів розвитку системи, тобто за рахунок економії часу. У сучасних умовах боротьби з ентропією для народногосподарських систем режим економії нерідко виявляється важливішим для подальшого зростання, ніж додаткове залучення в господарський обіг матеріально-енергетичних ресурсів [10].

Цьому є пояснення: сама інформація несе в собі ряд якісних розходжень. І взагалі інформація як щось, що сприяє зменшенню ступеня ризику від ухвалення рішення, має неоднозначний характер. Ця неоднозначність полягає в тому, що одних відомостей, які відображають об'єктивно існуючі факти, для ухвалення рішення мало, потрібно ще їхня відповідна інтерпретація, тобто створення й корегування моделі поведінки підприємства і його навколишнього середовища відповідно до даних відомостей. Щоб зазначена інтерпретація відображала реальне становище дій і була корисною для практичного прийняття рішень, необхідна ще й додаткова інформація, що знижує ступінь невизначеності вихідної [10].

Взагалі невизначеність існує і в самому виробництві інформації, насамперед у співвідношенні між витратами на неї й одержуваними результатами. Невизначеністю характеризується процес не тільки виробництва, але й споживання інформації. Це проявляється,

насамперед, у невизначеності конкретної праці із застосування даної інформації. Нерідко трапляється так, що витрати на подолання цієї невизначеності перевищують доходи від використання нової інформації [16].

Також певною проблемою на сучасному етапі є визначення права власності та можливості використання інформації між особистістю, яка її отримала або створила, використовуючи власні пізнавальні процеси, та підприємством, на якому ця особистість працює. Адже за Законом України "Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності" [17] власником інформації у більшості випадків стає організація, але у той же час людині, яка створила інформацію, майже не можливо психологічно "позбутися" її і не використовувати у наступних пізнавальних процесах. При переході цієї людини до іншого підприємства і повному або частковому використанні інформації у своїй подальшій роботі це може стати джерелом конфлікту між людиною і підприємством-власником інформації [18].

На вітчизняному ринку таких прикладів поки що немає. Проте такі судові позови організації до своїх колишніх працівників вже відбулися в США та країнах ЄС. Особливо багато таких конфліктів відбувається в галузі комп'ютерних систем, програмного забезпечення та комунікацій, де інформація постає і сировиною, і готовою продукцією.

Визначене протиріччя охоплює не лише юридичну проблему (усунення протиріч), але й економічну (отримання зиску від певних знань) та психологічну (виникнення конфлікту та його розв'язання).

Список використаних джерел

1. Ресурс // Вікіпедія – [Електронний ресурс] – Код доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ресурс>
2. Большая советская энциклопедия – [Електронний ресурс] – Код доступу: <http://bse.sci-lib.com/>
3. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 837 с.
4. Хижняк Л. Информация в жизни фирмы / Л. Хижняк // Бизнес-информ, 1996, №1. – С. 53-55.
5. Тамбовцев В.А. Пятый рынок: экономические проблемы производства информации / В.А. Тамбовцев – М.: МГУ, 1993. – 127 с.

6. Інформаційні системи. Конспект лекцій. – [Електронний ресурс] – Код доступу: http://elearn.nubip.edu.ua/pluginfile.php/205530/mod_resource/content/1/Конспект%20лекцій.%20Інформаційні%20системи%20та%20технології.pdf

7. Горовий Д.А. Інформаційні ресурси як запорука розвитку інноваційної діяльності підприємства // Управління розвитком: Зб. наук. статей. – 2005. – №2. – Харків, ХНЕУ, 2005. – С. 9-10

8. Коломієць Г.С. Інформаційна продукція: ринок, маркетинг, підготовка кадрів / Г.С.Коломієць, А.Л. Маньковський – К. : Либідь, 1991. – 176 с.

9. Двоеглазов Д.В. Информационные системы в управлении информсредой образования. Учебно-методический комплекс интегративной дисциплины «Информсреда образования» (в трех частях). Часть третья: Информационные ресурсы и виды информационных систем, образующих информсреду образования, моделирование, проектирование и сопровождение ИС в образовании на протяжении всего их жизненного цикла. / Под общей редакцией Д.Л. Монахова и А.Н.Тихонова – М.: МГДД(Ю)Т, МИРЭА, ГНИИ ИТТ «Информика», 2001. –181 с.

10. Саенко В.Г. Экономико-информационные аспекты моделей мониторинга / В.Г. Саенко, О.А. Левченко, Л.В. Кокарев. – Луганск: изд-во Восточноукр. гос. ун -та, 1998. – 145 с.

11. Минин А.А. Маркетинговая информация для руководителя / А.А. Минин – [Електронний ресурс] – Код доступу: <http://bizkiev.com/content/view/296/205/>

12. Закон України "Про науково-технічну інформацію"// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 33, ст.345 – [Електронний ресурс] – Код доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>

13. Горовий Д.А. Потоки в движении оборотного капитала. //Сучасні проблеми науки та освіти. Матеріали 3-ї міжнародної науково-практичної конференції 1-9 травня 2002 р., м. Ужгород. / Харків: Українська Асоціація "Жінки в науці та освіті", Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Ужгородський національний університет. 2002. – С. 50

14. Бронников М. К вопросу о цене информации / М. Бронников // Проблемы теории и практики управления. – №1, 1999. – С.79-83

15. Афанасьев Э.В. Эффективность информационного обеспечения / Э.В.Афанасьев, В.Н. Ярошенко – М.: Экономикс, 1987. – 109 с.

16. Нижегородцев Р. Проблема измерения экономической эффективности информации / Р. Нижегородцев // Российский экономический журнал. – №2, 1995. – С. 63-66

17. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 13, ст. 85 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/75/95-вр>

18. Горовий Д.А. Інформаційні ресурси як джерело виникнення конфліктів між особистістю та підприємством // Управління розвитком: Зб. наук. статей. – 2005. – №2 спецвипуск. – Харків, ХНЕУ, 2005. – С. 197-198.